

גורמים תרבותיים-חברתיים המשפיעים על עמדות כלפי טכנולוגיה של מורים בבתי-ספר יסודיים במגזר הבדואי בנגב

תרצה לויין
מכללת קיי, המרכז ליוזמות
חינוכיות מתוקשבות (מיח"ם)
teresa@or-haner.org.il

יעל גושן
מכללת קיי, המרכז ליוזמות חינוכיות
מתוקשבות (מיח"ם)
goshenim@012.net.il

רפי דודזון
מכללת קיי, המרכז ליוזמות
חינוכיות מתוקשבות (מיח"ם)
rafid@macam.ac.il

Socio-Cultural Factors Associated with Attitudes towards Technology of Elementary School Teachers in the Bedouin Sector in the Negev

Rafi Davidson
Kaye College, CETI

Yael Goshen
Kaye College, CETI

Tirza Levin
Kaye College, CETI

Abstract

This qualitative research is based on interviews with male and female Bedouin teachers in the south of Israel. The purpose of the research was to examine the cultural and traditional attitudes and perceptions as they relate the adoption of ICT into their homes and schools, and to map the significant cultural factors of its integration into the outlying areas of Israel. It was found that the attitudes ranged from a traditional Bedouin approach to a modern approach. Interviewees exhibited a positive attitude towards the adoption of technology. The attitude towards technology ranged from openness to technological innovations to doubts and hesitations. The concerns focused on the role technology could play in stressing individualism at the expense of collectivism and to interfere with the ability of parents to control the behavior of their children. It turned out that the female teachers that we interviewed see in religion a way of improving their status in society. The teachers perceived the Internet as a way of enhancing religion as well as a tool to widen their children's horizons. The research indicates the significant cultural factors to be taken into account if one wants to bring about effective ICT diffusion in this population.

Keywords: adoption of ICT, cultural factors, digital gap, cultured technology, bedouin sector.

תקציר

מחקר איכותני זה, מבוסס על ראיונות עם מורים בדואים בדרום הארץ. מטרת המחקר הייתה לבחון את עמדותיהם ותפיסותיהם התרבותיים מסורתיים בהתייחס להכנסת תקשוב לבתים ולבית הספר, ולמפות את הגורמים התרבותיים בעלי המשמעות להטמעת תקשוב בפריפריה זו של ישראל. נמצא כי העמדות השונות נעות בין גישה מסורתית המבוססת על המסורת הבדואית לבין השפעה חזקה של המודרניות. ברמה ההצהרתית אימוץ הטכנולוגיה מתקבל על ידי המורים בברכה. היחס לטכנולוגיה נע בין פתיחות לחדשנות הטכנולוגית לבין הסתייגות וחשש ממנה. בעיקר חשש שהטכנולוגיה עלולה להוביל להדגשת האינדיווידואליזם לעומת הקולקטיביזם ולפגוע ביכולת של ההורים לפקח על מעשי ילדיהם. התברר כי המורות שרואיינו רואות בדת אמצעי לשיפור מעמדן בחברה, ובאינטרנט מכשיר לחיזוק הדת כמו גם לקידום הילדים. המחקר

מצביע על פקטורים תרבותיים מרכזיים שיש לקחת בחשבון אם רוצים להביא לתהליכי הטמעה יעילים ואפקטיביים במגזר זה.

מילות מפתח: הטמעת תקשוב, גורמים תרבותיים, פער דיגיטאלי, טכנולוגיה מתורבתת, חברה בדואית.

מבוא

כיצד להצליח בהטמעת תקשוב בבתי ספר הנמצאים בסביבה תרבותית-חברתית מסורתית העוברת שינויים מהירים? מה מעכב ומה מזרז את אימוץ התקשוב והשימוש בו? שאלות אלה עלו במהלך הובלת 'פרויקט ניידע' המשלב מחשבים ניידים בכיתות בבתי ספר יסודיים בדואיים בנגב. מזה שנתיים פרויקט 'ניידע' מתקיים כפיילוט בבית-ספר היסודי אלעטאונה שבישוב חורה. מכללת קיי באמצעות מיח"ם (המרכז ליוזמות חינוכיות מתוקשבות) מפעילה אותו במטרה שיביא לשינויים בתרבות הבית-ספרית וישפר את ההוראה והלמידה, במיוחד בכל הקשור לשימוש בתקשוב. לדעתנו עתיד החברה הבדואית תלוי במידה רבה גם בהטמעת טכנולוגיות תקשוב, כי צמצום הפער הדיגיטאלי יתרום להשתלבות החברה הבדואית בחברה הישראלית. מחקר זה הוא ראשוני, עד כה לא נחקרו ההשפעות שיש לגורמים תרבותיים-חברתיים על תפיסות ועמדות של תושביה הבדואיים של מדינת ישראל ועל נכונותם לאמץ טכנולוגיות.

מטרת המחקר

לבחון את עמדותיהם ותפיסותיהם של המורים לגבי תרבותם בהתייחס להכנסת טכנולוגיות מידע ותקשורת לבתים ולבית הספר, ולמפות את הגורמים התרבותיים בעלי המשמעות להטמעת תקשוב בפריפריה של ישראל.

חשיבות המחקר

תוצאות מחקר זה, והמחקרים שיבואו בעקבותיו, יוכלו להצביע על הכיוונים העתידיים גם בשדה המחקר בתחום זה, וגם בהשלכותיו על תוכניות או פרויקטים לשיפור המצב בקרב אוכלוסיות אלה.

שאלות המחקר

1. מהם הגורמים התרבותיים והחברתיים המשפיעים על תפיסות מורים בבואם לאמץ ולהשתמש בטכנולוגיות תקשורת ומידע (תקשוב)?
2. אילו גורמים אלה חשוב לקחת בחשבון כאשר מעוניינים להצליח בהטמעת תקשוב בבתי ספר במגזר הבדואי?

סקירת ספרות

מומחים להטמעת טכנולוגיות בחינוך סבורים כי ההטמעה צריכה להתחשב בתרבויות הקיימות במדינות השונות ובתרבות הבית-ספרית. מחקרים הצביעו על חשיבותם הרבה של הגורמים התרבותיים בהטמעה של תקשוב בחברות לאומיות ורב-לאומיות (Erumban & Thomas et. al, 2004; Jong, 2005), חברות דתיות פונדמנטליסטיות (ברזילי-נהון וברזילי, 2005), מסורתיות-ערביות (Albirini, 2006), אתניות ובעלות מצב סוציו-אקונומי נמוך (Warschauer, 2003).

תומס וחוב' (Thomas et. al, 2004) הציעו חמישה מימדים לתרבות הקשורים לאימוץ טכנולוגיות:

1. **מבנה חברתי** – כולל: 'הירארכיה וסמכות' - הומוגניות חברתית לעומת ריבוד חברתי, מידת המרכז והביזור של מרכזי הכוח, מידת הקבלה של סמכות בתוך החברה. 'תקשורתיות' – מידת הפתיחות לתקשורת עם הסביבה החיצונית. 'מגדר' – מעמד הנשים ותפקידן בחברה, 'תרבות זרות' – התפיסה לגבי מקומם של ילדים, צעירים, מבוגרים וזקנים בחברה. 'דת' – משפיעה על כל תחומי החיים לרבות היחס לנשים ולערכי משפחה. 'חינוך ואוריינות' – מערכת החינוך,

- השכלת האנשים, אוריינות קריאה, כתיבה ודיגיטאלית. 'שפה' – מאפייני השפה, תרבות אוראלית וכתובה, כתיבתה וסימניה והכרת השפה האנגלית.
2. **זמן וקצב בחיי היום-יום** – מימד הזמן שונה בתרבויות שונות. מימד רלוונטי לתקשוב המציע פתרונות בכיוון של שימוש חסכוני וגמיש בזמן, חלוקת הזמן בין העבודה, בית ופנאי.
 3. **ערכים** – א. פתיחות לחדשנות טכנולוגית, ב. אינדיבידואליזם לעומת קולקטיביזם – שמירת הפרטיות, יחסים במשפחה. פיקוח ההורים על מעשי ילדיהם.
 4. **תרבות התקשורת** – חברות קולקטיביסטיות מעדיפות טקסטים מלאים וברורים ונמנעות מעמימות וקונפליקטים לעומת חברות אינדיבידואליסטיות, המעדיפות להגיע להחלטות דרך תקשורת ישירה ושימוש בעימותים וויכוחים.
 5. **תרבות חומרית** – עיצוב המרחבים בבית וביישוב, מרחב ציבוריים לעומת פרטיים. א. 'ביתיות' – מידת הפרטיות שיש בבית לבני המשפחה, לדרך שבה מתקשרים בתוך הבית והחוצה. הנוכחות במרחבי הבית ביחד או בנפרד. ב. **אמנות, אומנות, סגנון ההופעה והלבוש**.

מחקר שבדק היבטים תרבותיים של אימוץ תקשוב בחברה החרדית מצא כי "סביבות תרבותיות, שבתחילה מתנגדות בכל תוקף למודרניות טכנולוגית, מושפעות מהאינטרנט באמצעות תהליכים קהילתיים מורכבים. בסופם הן מאמצות את האינטרנט למילוי צרכיהן הדתיים הפונדמנטליסטיים ויוצרות בכך סוג חדש ושונה של טכנולוגיה המתאימה לקהילותיהם" (ברזילי-נהון וברזילי, 2005). לתופעה זו קראו החוקרים 'טכנולוגיה מתורבתת' (cultured technology). על פי גישה זו הקהילה מאמצת את הטכנולוגיה החדשה ומעבירה אותה **תהליכי לוקליזציה** באמצעותם הטכנולוגיה עוברת התאמה לתרבות של הקהילה. חוקרים אלה מציעים ארבעה מימדים תרבותיים לניתוח קהילות פונדמנטליסטיות בהקשר של תקשוב: 1. הירארכיה, 2. פטריארכיה, 3. משמעת, 4. הסתגרות.

אלברני (2006) חקר את הגורמים התרבותיים הקובעים נכונות לאמץ מחשב ככלי בעבודתם של מורים לאנגלית בסוריה. נמצא כי המחשב נתפס ע"י המורים כחשוב ומועיל לחינוך בשל: סיכויי עבודה בעתיד, העצמת מעמד המשתמש בעיני אחרים, העלאת רמת החיים ונוחיות החיים. לעומת זאת הסתייגויות המורים מהטמעת המחשב הן: סדר עדיפויות, מורים סבורים שיש נושאים הקודמים להכנסת מחשבים לחינוך, הכנסת המחשבים למערכת מהירה מדי, נדרשת יותר התאמה של המחשבים לתרבות הערבית. מורים, הביעו חששות מחשיפה לאתרים לא רצויים ולא מוסריים העלולים להזיק לילדים. האתרים אלה תוארו כפלישה תרבותית.

- גורמים תרבותיים משפיעים במידה רבה גם על עמדת הבדואים כלפי השינויים שהחברה עוברת מחברת נוודים-למחצה לחברה אורבאנית (Abu Saad, 2003). הגורמים הם:
1. **ההירארכיה הפטריארכאלית** – החברה הבדואית, היא חברה פטריארכאלית, האב הוא ראש המשפחה והדמות הדומיננטית. בני המשפחה כפופים לו, מכבדים אותו ואת סמכותו להחליט בכל הקשור לחייהם (אלקרינאווי, 2000). מעמדו של הפרט בחברה תלוי במינו ובגילו. מעמד האישה נמוך מזה של הגבר. המסורת מכתובה ציות וכפיפות לסמכות הגברית (צוויקל וברק, 2001).
 2. **החינוך** – מערכת החינוך הבדואית חווה קשיים הנובעים מסתירות בין ערכים מסורתיים לבין ערכים חברתיים של תוכניות הלימודים, ארגון והתנהלות בתי הספר במדינת ישראל (אלסענא-אלחוג, 2002; ח'ואלדי 2003). החברה הבדואית גם לא ממהרת לשלוח את בנותיה לרכוש השכלה בכלל והשכלה גבוהה בפרט (אבו סעד, 1998; אבו רביעה, 2000; אלעטאונה, 1993). הדבר נובע, בין השאר, ממחסור בבתי ספר לבנות, מיעוט מורות, בעיות תחבורה, מסרים שונים לבנים ולבנות והפרדה בין המינים כערך חברתי (פסטה-שוברט, 2005).
 3. **הדת** – בחברה הבדואית מידת המסורתיות או הדתיות מושפעת מאזור המגורים, השבט והמשפחה. משנות ה-70 המאוחרות התרחשו תהליכים, שהביאו לשינויים בהתייחסות של החברה הבדואית בדרום הארץ לממסד הישראלי וקרבו אותה יותר לדת האיסלאם. לתנועה האיסלאמית יש חלק מרכזי בכך היא מקימה מסגדים רבים ביישובים הבדואים ונותנת שירותי רווחה, חינוך ודת, אלטרנטיביים לאלה של הממשלה (Nir, 2002).
 4. **הטכנולוגיה** – מעט מאד מחקרים בדקו תפיסות ושימושים של הבדואים בטכנולוגיות המידע והתקשורת. גריבע חקר את השימוש בצ'טים, על ידי בני נוער בדואים בגילאים 15-18, ומצא שינויים התנהגותיים-תרבותיים ופריצת הנורמות הפטריארכליות אצל תלמידים ותלמידות (גריבע, 2006).

מתודולוגיה

המחקר נבנה על פי השיטה האיכותית (צבר בן-יהושע, 1990) והתבסס על ראיונות עומק חצי מובנים. בניית הראיון נעשתה בהתאם לצרכי המחקר אך אפשרה למראיין פתיחות וזרימה לאור הנאמר על ידי המראיין. הראיון עם המורים הגברים נעשה בשפה העברית על ידי מראיין יהודי, הוקלט במכשיר דיגיטלי ותומלל. הראיון עם המורות נעשה בערבית על ידי מראינת ערבית-בדואית, תוך רשום ידני בשפה הערבית (לאור סירוב המראיינות להקלטתו) ותורגם לאחר מכן לעברית.

אוכלוסיית המחקר

במחקר רואיינו שלוש מורות ושלושה מורים, מביניהם ארבעה המעורבים בפרויקט ניידע. להלן אפיון המראיינים:

- כל שלושת המורים נשואים ואילו מהמורות אחת נשואה ושתיים רווקות.
- למורים הנשואים יש ילדים.
- וותק ממוצע בהוראה 10 שנים.
- טווח הגילאים 26 – 42 שנים (מאפיין את מרבית המורים במגזר הבדואי).
- ארבעה מהמורים הם ממשפחות אלעטאונה וגרים בחורה, ושני מורים ממשפחות אחרות (מחורה וכסיפה).
- המראיינים מייצגים קבוצה משכילה מהממוצע של האוכלוסייה הבדואית.

ניתוח הנתונים: נעשה ניתוח תוכן כדי להפיק משמעות (צבר בן-יהושע, 1990). הניתוח נעשה על ידי שלושת החוקרים בנפרד ואח"כ יחד, כדי לבחור את הקטגוריות לקידוד. הקטגוריות הראשיות היו: נתונים דמוגרפיים, עמדות והתנהגויות כלפי: א. בית ומשפחה, ב. דת-מסורת, ג. חינוך ילדים ד. שימושים, עמדות חיוביות ושליליות ביחס לטכנולוגיות (מחשבים, טלפון וטלוויזיה). כל אחת מהקטגוריות האלה נבחנה בהתאם להתייחסות המראיין ל: א. בן/בת המין השני (אשה-בעל, בן-בת, אח-אחות), ב. בני גיל שונים (ילדים, צעירים ומבוגרים) ג. כלפי עצמו/עצמה. הניתוח נעשה בהתבסס על התאמה ושילוב של פרמטרים תרבותיים-חברתיים מהספרות (ברזילי-נהון וברזילי, 2005; Tomas et. al, 2004; Hofstede, 1980).

ממצאים

ממצאי המחקר מוצגים בטבלה: בעמודה הימנית מוצגות הקטגוריות תרבותיות-חברתיות ראשיות ומשניות העולות מדברי המראיינים על פי מספר מחקרים (ברזילי-נהון וברזילי, 2005; Tomas et. al, 2004; Hofstede, 1980) תוך התייחסות מגדרית, בין דורית או כפי שהם מצהירים כלפי עצמם.

טבלה 1: ניתוח הגורמים התרבותיים-חברתיים בהתאם לדברי המראיינים בראיונות

א. דת ומסורת	
<p>"אני מנסה ללכת לפי מצוות הדת ולא לפי המסורת... מעט מאוד מהמסורת מתחברת לדת... המסורת יותר נוקשה..."</p> <p>"אני לא חי על פי המסורת הבדואית. אני חי על פי הדת... מסורת בדואית... כבר בסיומה. היום אני חושב לחלק גדול מן המשפחות אין מסורת בדואית... הדת שונה מהמסורת... ובדת יש גבול הגיוני. הדת דוגלת בעד שוויון..."</p> <p>"אבל לשמור על עקרונות המורשת..."</p> <p>"אני דתי אבל לא קיצוני"</p> <p>"אני מבצעת את ההלכה כולה כפי שצריך..."</p> <p>"אני מנסה ללכת לפי מצוות הדת ולא לפי המסורת... ערכי הדת יותר קלים מערכי המסורת"</p> <p>"הדת הוא היסוד הנכון. אם המסורת נכונה לפי הדת אז היא מתאימה לי".</p>	<p>יחסי דת-מסורת</p> <p>בין מסורת לדת – כל המראיינים מדגישים את היותם אנשים דתיים ומרביתם מגלים העדפה של הדת על המסורת. הדת נתפסת כפתוחה יותר כלפי מעמד האשה.</p>

ב. עמדות כלפי טכנולוגיה בכלל ומחשבים בפרט	
נושא: עמדות כלפי טלוויזיה	
"האישה יושבת הכי הרבה בערב. אנחנו יושבים ומדברים היא רואה תוכניות של מלכות יופי, שירים, סדרה מלבנון...סופר סטאר של העולם הערבי ונהנית מזה..." "תוכניות של קוסמטיקה, סדרה בערבית."	יחסי מגדר: גבר < אישה – גישה מודרנית - המרואיין מתאר את נושאי הצפייה של אשתו בטלוויזיה.
"אשתי מסתכלת בערוצים של הקוראן...כל מיני תוכניות על הדת, על האסלאם" ובהתייחסו לבנותיו: "הן מכירות את הגבולות, מכירות את הערכים, הקטע הדתי והמסורתי..."	יחסי מגדר: גבר < אישה המרואיין מתאר את הדת והמסורת כגורמים המשפיעים על שימוש בטכנולוגיה.
"כשאני בא אז אני חייב לראות חדשות וכל מיני דברים, שהילדים והאישה לא כל כך צופים בהם באופן מלא"	יחסי מגדר: גבר < אישה ויחסים בין-דוריים: גבר < ילדים טריטוריה ביתית גברית מסורתית.
"לדעתי הטכנולוגיה משרתת את המסורת...יש אתרים לאנשי דת שיכולים לשרת אותי..." "לדעתי, אופן השימוש משפיע על המסורת או הדת...אני יכולה להעשיר מאגר מידע על ידי אתרי דת..."	השפעות הדדיות בין מסורת ודת לבין טכנולוגיה.
ג. עמדות כלפי מחשבים ואינטרנט	
נושא: עמדות כלפי מחשבים ואינטרנט	
"אין לה (בהתייחס לאשתך) שימוש בזה. אין לה תוכניות בזה."	יחסי מגדר: גבר < אישה גישה הירארכית-פטריארכלית כלפי האשה.
"דברנו (הוא ואשתו) על שני דברים שמשתמשים במחשב וצריך להשתמש בו. אנו בעידן הטכנולוגיה, בעידן מתקדם..."	יחסי מגדר: גבר < אישה היחלשות הירארכיה-פטריארכלית, שיתוף האשה בהחלטות, גישה מודרנית, פתיחות לחדשנות.
"בעלי מאוד מחזק ותומך בילדים להשתמש במחשב."	יחסי מגדר: גבר < אישה יחסים בין-דוריים: אישה < ילדים חינוך ופתיחות לטכנולוגיה.
"לתת לאדם בלי ערכים להשתמש במחשב – הוא ילך לאיבוד וישתמש בחומר למטרות לא תרבותיות, לכן האישה הבדואית צריכה להיות מצוידת במגנים שיקלו עליה בתהליך החשיפה."	יחסי מגדר: גבר < אישה היררכיה-פטריארכיה מסורתית.
נושא: עמדות שליליות כלפי טכנולוגיה	
"...אני הערתי למשל (לבן) בקטע של לפעמים תמונות, תמונות חשופות ודברים כאלה שהם לא מקובלים."	יחסים בין-דוריים: אב < בן הפעלת סמכות. שמירת ערכי דת ומסורת על ידי פיקוח (הירארכיה-פטריארכאלית).
אמירות לגבי טלוויזיה ואינטרנט: "אתרים שליליים", "חומר לא טוב באינטרנט", "לאתרים לא טובים", "משהו שלילי".	התייחסות לערכי דת ומסורת – השפעה על חשש מהטכנולוגיה.
נושא: תקשורת בין אישית	
"מדברים על העניין של הקידמה בכלל – טלוויזיה, טלפון סלולארי גם הרבה אנשים רואים פה מכה היום, להגיד לך את האמת, וגם הקטע של האינטרנט."	יחוס גישה קולקטיביסטית לחברה הבדואית בהקשר של הטכנולוגיה.
"אם יש לך חברים... לא יצאתי לראות אנשים.. הייתי אתמול שעתים- שלוש ליד מחשב. זה דבר שמאבד את האישיות שלך האישיות שלך מתבטאת בשיתוף פעולה עם החברה שלך. אם אתה לבד עם המחשב, אז אתה לא חי..."	גישה קולקטיביסטית. חשש מהמחשב כגורם לאינדיווידואציה.
"מבחינת זמן-עד כמה שתקפדי על זמן שימוש לכל ילד הוא יישאר זמן יותר ממה שצריך, כמו כן במקום לקרוא בספר בחומרי לימוד אחרים הוא יעדיף להישאר מול המחשב."	יחסים בין דוריים: אישה < בן גישה מודרנית המתבטאת בחשש מהתמכרות לטכנולוגיה.
"ישנה אינפורמציה מטעה, לא כל דבר נכון באינטרנט."	חינוך – גישה מודרנית מערבית, הערכת אמינות מידע.
"מחשב עלול לגרום לשיבוש הקשר עם המורה כי התלמידים יתקשרו רק עם המחשב."	יחסים בין-דוריים: מורה < תלמיד מסורתיות - חשש מאובדן סמכות המבוגר.

נושא: עמדות חיוביות כלפי טכנולוגיה	
גישה מודרנית ותועלתנית. תפיסת המחשב כחיוני לחיים היום-יומיים.	"האמת היא שאני בעד מחשב, להכניס אותו הביתה ולקשר אותו לאינטרנט. זה מאוד מועיל"; "מחשב זה דבר חיוני מאוד, כמו הטלפון"
יחסים בין דוריים: מבוגר < ילד פתיחות לחדשנות ביחס לחינוך הילדים.	"צריך שהילדים יגדלו עם מחשב זה לא כמו שאני גדלתי, אני גדלתי בלי מחשב ובעוד שלמדתי במכללת קיי היו מחשבים והייתי מפחד לגעת בהם."
יחסים בין דוריים: הורה/מורה < ילד פתיחות לחדשנות, התייחסות מודרנית ומקומו של המחשב בחינוך.	"שישורת את המטרה הלימודית שלהם. בכלל, יש להם ספרייה ויש להם מחשב ויש להם נגישות... ישנה חשיבות רבה לשימוש במחשב, זה מושך את התלמידים, יש חידוש וגיוון."
יחסים בין דוריים: אישה < בת גישה מודרנית של מבוגר כלפי ילד.	"הבת בכיתה א' גם מתעניינת. כותבת בכתב עם סמלים, היא אוהבת להתנסות, ציורים..."
גישה מודרנית פורצת הירארכיה מסורתית. למידה שיתופית מרחוק, לא הירארכית.	"אינטרנט יכול להיות מכשיר התקשורת, תקשורת דרך מאיילים. אפשר ללמוד האחד מהשני."
פתיחות כלפי תרבויות אחרות גישה מודרנית כלפי תרבויות אחרות ויחס פראגמטי-תועלתני כלפי טכנולוגיה.	"גם כן דרך לתקשורת בין האנשים וזה עוזר לאנשים בעתיד שלהם... היום אתה יכול לדעת כל מיני דברים מחו"ל, אתה לא מוגבל."
יחסים אישה < אישה, יחסים מקצועיים. גישה מודרנית המנוגדת למפגש חי המתאים לחברה קולקטיביסטית.	"אפשר לתקשר ע"י המחשב, לשבת בנחת בבית וליצור קשר עם מורה אחרת, היא בוחרת את הזמן המתאים לה."
רכישת שפה גלובלית – גישה מודרנית המראה על פתיחות תרבותית המנוגדת לסגירות המסורתית.	"יש תוכניות לילדים, בערבית ובאנגלית והילדים צופים בתוכניות בשתי השפות." "הילדים יכולים לקלוט כמה שפות וזה טוב, האנגלית...את האנגלית היא קצת קלטה."
נושא: פיקוח ובקרה על שימוש בטכנולוגיה	
יחסים בין-דוריים: גבר < ילדים מתח בין קולקטיביזם לבין אינדיבידואליזם. תפיסה מסורתית המחשיבה את הקולקטיב מעל הזכות הפרטיות.	"אני עוקב ובדרך כלל גם הם יושבים שניים-שלושה, אחד עובד והאחרים גם צופים..."; "המחשב עומד בחצי חדר, סמוך לחדר שינה של אחי... הדלת של החדר תמיד פתוחה."; "אני לוטש עין לפעמים בדרכים שלי... יש לי שיטות ביקורת שאני מסתכל. גם האחיות שלו מבינות, מפקחות ולפעמים גם מלשינות עליו..."

מסקנות ודין

ברמה הצהרתית אימוץ הטכנולוגיה מתקבל על ידי המרואיינים בברכה כפי שהדבר עולה מדוגמאות רבות של דברי המרואיינים. היחס לטכנולוגיה נע בין פתיחות לחדשנות הטכנולוגית לבין הסתייגות וחשש ממנה. קיים חשש מכך שהטכנולוגיה יכולה להוביל להדגשת האינדיבידואליזם לעומת הקולקטיביזם ולפגוע ביכולת של ההורים לפקח על מעשי ילדיהם. אצל שניים מהמרואיינים הובע גם חשש להיחלשות הפיקוח על נשותיהם. יש חשש גדול מהנזק של החשיפה של ילדים לנשים בלבוש חשוף או בעירום ולפורנוגרפיה.

הירארכיה ופטריארכיה:

בחברה הבדואית של היום עדין ההירארכיה הפטריארכאלית המסורתית שלטת במידה רבה (אלקרינאווי, 2000). הממצאים במחקרנו מצביעים על אפשרות לקשר בין המבנה החברתי הפטריארכאלי שמקורו בעבר לבין התפיסות וההתנהגויות הקשורות לשימוש בטכנולוגיה בחיי היום-יום בתקופה זו.

יש חשש שאימוץ הטכנולוגיה יפגע במבנה החברתי על מרכיביו הבאים (Thomas et. al, 2004):

א. מגדר – בחברה הבדואית הגישה הפטריארכאלית כלפי הנשים באה לידי ביטוי גם ביחס לשימוש בטכנולוגיה. במחקר התגלו הבדלים מגדריים בין העמדות וההתנהגויות של המרואיינות לעומת המרואיינים כלפי המחשב. שלושת המרואיינות במחקרנו משתמשות במחשב בחיי היום יום שלהן. נקודת המבט שלהן חשובה להבנת תהליכי האימוץ והשימוש בטכנולוגיה בחברה זו. יתר על כן, שתי

מרואיינות הן רווקות משכילות שפרצו את הדרך לשימוש בטכנולוגיה באופן שעדין לא קיים אצל מרבית הנשים במגזר הבדואי. אצל שלושת המורות שראיינו רואים שינויים בכיוון של פריצת המסגרת הפטריארכאלית ממצאים אלה תואמים מחקר שמצא כי שימוש בצ'טים בקרב בנות בדואיות בגיל תיכון ושיחות בצ'ט עם בני המין השני מהווים פריצה של נורמות התרבות הפטריארכאלית (גריביע, 2006). לעומת זאת, בקרב המרואיינים הגברים, למרות שיש סימנים של השפעת התרבות המערבית, ישנם ביטויים בולטים יותר לגישה פטריארכאלית מסורתית.

ב. גוף האישה ומיניותה – החששות הכבדים ביותר הובעו מפני תוכניות בטלוויזיה או אתרים באינטרנט בהן נחשפים הילדים לצפייה בעירום ובפורנוגרפיה. אפילו צפייה בגוף האישה כשלעצמו נתפס על ידי כל המרואיינים כדבר מסוכן מבחינה מוסרית ומזיק נפשית. התייחסות כזו לאתרים ברשת המוגדרים "לא-טובים" בולטת גם במאמר של אלבירוני (2006), שחקר את השימוש במחשבים בסוריה. מהמחקר עולה כי הפחד העיקרי הוא מאתרים הכוללים תמונות של נשים בעירום ופעילות מינית. יחד עם זאת יש מרואיין שציין כי לא ניתן למנוע מילדים להיחשף לאתרים "חושפניים" ולכן יש צורך לחנך אותם. מרואיין זה הציג גישה חינוכית ליברלית יותר. אבל, גם הוא אמר שחשיפה לאתרים כאלה מסוכנת ומפחידה.

ג. תרבות בין-דורית – לגבי מקומם של ילדים, כל המרואיינים והמרואיינות מציינים שיש חשיבות רבה ללמד את הילדים להשתמש במחשב ושהם צריכים "לגדול עם המחשב, לא כמו שאני גדלתי".

ד. קולקטיביזם מול אינדיבידואליזם

1. החשש מפגיעה של המחשב באינטראקציה ישירה בין אנשים – מאפיינת את התפיסה הקולקטיביסטית שעדיין רווחת במגזר הבדואי.

2. ההתנהגות המתוארת על ידי המרואיינים מעידה על היעדר ערך של שמירת הפרטיות שרווח בתרבות המערבית, הכול נעשה בפיקוח, דלתות פתוחות והמחשב עומד במקום ציבורי (למשל, סלון). הגישה תואמת תרבות קולקטיביסטית המאפיינת את החברה הבדואית. הופסטד (1980) מציין כי תרבות כזו מעכבת אימוץ ושימוש בתקשוב.

משולש הכוחות: דת-מסורת-מודרנה

בין ערכי המסורת הבדואית לערכי החיים המודרניים ישנו מתח שמלווה את החברה מאז החלו התהליכים המואצים של מעבר מחברה של נוודים לחברה עירונית (אגבריה, 2006). במחקר מצאנו כי קיים מתח נוסף חשוב, בין ערכי המסורת לערכי הדת שהולכים ומתעצמים בקרב אוכלוסיית הבדואים בדרום. אמנם מתח זה קטן יותר ומאפייניו שונים אבל המחקר מצביע על האפשרות שהוא חשוב להבנת השינויים שהחברה הבדואית עוברת. חלק מהמרואיינים מודעים למידת הקושי של המסורת להתקיים בעולם המודרני לעומת זאת לדת יש יותר חיות משל עצמה להתקיים בעולם המודרני ולהשכיל לרתום את הטכנולוגיה לצרכי קידומה בדומה לממצאים שהתקבלו לגבי דתות פונדמנטליסטיות ברזילי-נהון וברזילי, (2005).

למסורת השבטית והמשפחתית של הבדואים יש עד היום השפעה רבה על מעמד הנשים. הציות והכפיפות של האישה הבדואית לסמכות הגברית הינם מוחלטים (ברק וצויקל, 2001). במחקרנו התברר כי המרואיינות רואות בדת אמצעי לשיפור מעמדן. העובדה שכל שלושת המרואיינות נתנו עדיפות לדת על פני המסורת בקביעת דרך התנהלותם בחיי היום-יום תואמת מסקנה זו. בהקשר של שימוש בטכנולוגיה, הנשים רואות בדת מקור מעודד ללמידה אצל נשים ובאינטרנט מכשיר לחיזוק לימודי הדת. גם אחד הגברים טען שבדת יש גישה שוויונית יותר כלפי מעמד האישה.

רוב המרואיינים מגדירים את עצמם כדתיים יותר מאשר מסורתיים. כיום שלושת הדתות המונותאיסטיות משתמשות באינטרנט להפצת הדת, ושמירת קהילותיהם. לקהילות המסורתיות הבדואיות אין פלטפורמה כזו.

לסיכום, המחקר הנוכחי מצביע על פקטורים תרבותיים מרכזיים שיש לקחת בחשבון אם רוצים להביא לתהליכי הטמעה יעילים ואפקטיביים במגזר פריפריאלי חלש יחסית. בעקבות ממצאי המחקר התחלנו בפיתוח מודל שיסייע בהבנת התהליכים התרבותיים-חברתיים בהטמעת תקשוב בבתי ספר ובקהילות תרבותיות מסורתיות ודתיות הנמצאות בתהליכי שינוי מואצים. בהמשך המחקר אנו מתכוונים להרחיבו גם למחקר כמותי ולבחון קבוצות אוכלוסייה בדואיות נוספות כגון: פרחי הוראה, הורים, ילדים ובני נוער. בכדי לתקף יותר את הממצאים המחקר יורחב לישובים נוספים, הן יישובי קבע והן בפזורה הבדואית.

מקורות

- אבו סעד, א' (1998). מערכת החינוך הבדואית לקראת שנת 2000: סוגיות ומגמות. בתוך: אבו עסבה, ח. (עורך), **ילדים ובני נוער ערביים בישראל: ממצב קיים לקראת סדר יום עתידי**. ירושלים: ג'וינט - מכון ברוקדייל. עמ' 27-43.
- אבו רביע, ס' (2000). **הבדלי עמדות לגבי נשירת בנות בבתי ספר הבדואים בנגב**. עבודה לשם קבלת תואר מוסמך. באר שבע: אוניברסיטת בן גוריון בנגב.
- אלעטאונה, מ' (1993). **הקשר בין מעמדה של האישה הבדואית החוקית והידועה בציבור לבין דימויה העצמי ורווחתה הפסיכולוגית**. עבודה לקבלת תואר מוסמך בעבודה סוציאלית. רמת גן: אוניברסיטת בר-אילן, בית הספר לעבודה סוציאלית.
- אלקרינאוי, ע' (2000). **אתנו-פסיכיאטריה בחברה הבדואית הערבית בנגב**. תל-אביב: הוצאת הקיבוץ המאוחד.
- ברזילי-נהון, ק', נהון, ג' (2005). **טכנולוגיה מתורבתת (Cultured Technology): אינטרנט ופונדמנטליזם דתי**. נדלה בתאריך 15-8-2007 מאתר: http://www.isoc.org.il/magazine/magazine5_1.html
- ברק, נ', צוויקל, ג' (2001). **בריאות ורווחה של נשים בדואיות בנגב**. אוניברסיטת בן גוריון: המרכז לחקר החברה הבדואית והתפתחותה. נדלה בתאריך 16-10-2007 במאתר: <http://fohs.bgu.ac.il/typo/fileadmin/templates/Hpolicy/articles/beduim/boo7.doc>
- גריביע, ע' (2006). **שימוש בצי'אטים בקרב בני-נוער בדואים**. עבודה לשם קבלת תואר מוסמך. באר שבע: אוניברסיטת בן גוריון בנגב.
- חיאלדי, ס' (2003). **בין שימור המסורת לעידוד המודרניזציה בבתי הספר הבדואים. רשימות בנושא הבדואים**, 32, עמ' 58 - 68.
- פסטה-שוברט, ע' (2005). **אני יוצאת וכאילו ממששת את העולם, רואה את הדברים ברור יותר: נשים, השכלה גבוהה והחברה הבדואית בנגב. מגמות**, 43 (4), עמ' 659-681.
- צבר בן-יהושע נ' (1990). **המחקר האיכותי, מסדה**.
- Abu-Sa'ad, I. (2003). Bedouin towns in Israel at the start of the 21st century: The Negev Bedouin And The Failure Of The Urban Resettlement Program, In: Dichter, S., Ghanem A. (2003). *The Sikkuy Report 2002-2003*. Retrieved September 17, from <http://www.sikkuy.org.il/2003/english03/bedouin03.html>
- Albirini A, (2006), Cultural perceptions: The missing element in the implementation of ICT in developing countries, *International Journal of Education and Development using Information and Communication Technology*, 2(1), pp. 49-65.
- Erumban, A. A., Jong, S. B. (2005) *Cross-country differences in ICT adoption. A consequence of Culture?*, University of Groningen, Research Institute SOM. Retrieved August 19, from <http://ideas.repec.org/p/dgr/rugsom/05c01.html>
- Hofstede, G (1980). Culture's consequences: international differences in work-related values, In: Thomas et al, (2004). *Cultural Factors Shaping the Experience of ICTs: An Exploratory Review*. Retrieved August 17, from http://www.cost269.org/working%20group/cost_workgpr_cultural.htm
- Nir, O. (2002). There's a Limit Even to Bedouin Patience. *Ha'aretz*, March 20. Retrieved October 8, from <http://www.haaretz.co.il/hasen/pages/ShArt.jhtml?itemNo=143338&contrassID=2&subContrassID=5&sbSubContrassID=0&listSrc=Y&itemNo=143338>
- Thomas et al, (2004). Cultural Factors Shaping the Experience of ICTs: An Exploratory Review. Retrieved September 7, 2007, from http://www.cost269.org/working%20group/cost_workgpr_cultural.htm
- Warschauer, M. (2003). Demystifying the Digital Divide, The simple binary notion of technology haves and have-nots doesn't quite compute, *Scientific American*, 289(2), 42-47.